

Robert Petrič

PREGLED CURTOVE KNJIGE *THE MAKING OF THE SLAVS*

O avtorju

The Making of the Slavs [1] je delo prof. dr. Florina Curta, za katero je prejel Herbert Baxter Adamsovo nagrado Ameriškega zgodovinskega združenja za leto 2002 (<http://www.historians.org/prizes/AWARDED/AdamsWinner.htm>; 4. 2. 2008). Nagrada se podeljuje mladim strokovnjakom s področja evropske zgodovine za posebej izstopajočo prvo knjigo.

Florin Curta je izredni profesor srednjeveške zgodovine in arheologije na Univerzi na Floridi. Študiral je zgodovinsko filozofijo na Univerzi v Bukarešti, srednjeveške študije na Univerzi Cornell (Ithaca) in zagovarjal svojo doktorsko disertacijo na Univerzi Western Michigan (Kalamazoo). Aktiven je bil tudi kot arheolog (nadzor in izkopavanja) na arheološkem Inštitutu »Vasile Pârvan« (Bukarešta). Prof. Curta je tudi pisec številnih člankov in večih knjig s poudarkom na jugovzhodni Evropi (podrobneje na spletni strani: <http://www.clas.ufl.edu/users/fcurta>; 5. 2. 2008). Njegovi dosežki z obeh področij (arheologija in zgodovina), predstavljeni v tej obsežni knjigi, ponujajo nov pristop k zgodovini zgodnesrednjeveške jugovzhodne Evrope. Omenjeno delo lahko potrdimo kot dober temelj za nadaljnja raziskovanja.

Oblikovanje sklavenske etničnosti

Knjiga *The Making of the Slavs* vsekakor predstavlja nov pogled na izvor Slovanov. Curtova zamisel je, da je »bila zgodnesrednjeveška etničnost vstavljena med družbeno-politična razmerja, kot to velja tudi za sodobno etničnost. Etničnost je bila družbeno in kulturno izoblikovana, bila je oblika družbene mobilizacije, uporabljene za doseg določenih političnih ciljev.« (str. 34)

Lahko bi dejali, da je problematika sklavenske etničnosti (namenoma uporabljam približek izvirnemu izrazu) zares bila posledica edinstvene »jezikovne« etnogeneze (upoštevajoč sklavensko razširjenost). To pa je v nasprotju z nekaterimi drugimi skupinami, ki so predstavljale predvsem politične (*ethnos*) ali vojaške (*folk*, *fulca*, *pulkas*) tvorbe, iz katerih so se od časa do časa ustvarile pomembnejše etnične skupnosti oz. tvorbe. Predvsem zaradi takšne težavne analize se je v preteklih stoletjih uveljavil pojem Slovani, ki se ga je nekritično pričelo uporabljati za razna ljudstva in območja. Da bi se izognil nesporazumom, Curta velikokrat uporablja v zgodnesrednjeveških virih najbolj uporabljani pojem Sklaveni.

Izvirno rešitev slovanske priselitvene uganke pa Curta ponudi v naslednjem odlomku: »Namesto velike poplave Slovanov, prihajajočih iz Pripjatskih močvar, si zamišljam obliko skupinske identitete, kateri bi težko rekli etnija, in se je pojavila v odgovor na Justinijanovo izvršitev gradbenega projekta na meji z Donavo in na Balkanu. Slovani, drugače povedano, niso prišli s severa, pač pa so postali Slovani šele ob stiku z rimsko mejo.« (str. 3)

Če skušamo poenostaviti, so torej bile prav okoliščine tiste, ki so povzročile oblikovanje sklavenske etnične skupnosti. Vseeno pa Curta ne želi pisati o slovanski zgodovini pred šestim stoletjem: »Čeprav se strinjam s tistimi, ki trdijo, da se je zgodovina Slovanov začela v šestem stoletju, zagovarjam, da so Slovani bili iznajdba šestega stoletja. Iznajdba je vendarle imela predpostavko dvojega; predstave ali označbe zunanjih opazovalcev in samoidentifikacijo.« (str. 335)

Lahko torej rečemo, da so bili predniki »Sklavenov« na Balkanu prisotni že pred šestim stoletjem, vendar še niso bili strnjeni v kompaktno etnično skupnost. Ali je potemtakem možno sklepati, da se je protoslovanski jezik na področju JV Evrope v večjih skupnostih uporabljal že pred 6. stoletjem? Takšen zaključek je videti precej verjeten, saj bi si drugače težko zamišljali, da je bila razširjenost jezika že tako zgodaj prisotna: »Tako znotraj kot tudi izven Avarskega kaganata je običajna slovansčina lahko bila v uporabi kot lingua franca. /.../ domnevamo lahko, da se je vojvoda Raduald slovansko naučil govoriti v Furlaniji. Njegovi slovanski sosedje so očitno govorili isti jezik kot Slovani v Dalmaciji.« (str. 345)

Sklavenske migracije?

Za naš projekt je seveda najbolj zanimiva etnogeneza Sklavenov. Na srečo nas Curta ne razočara in se o tem lepo razpiše, rekoč, da je »Naše današnje poznavanje izvora Slovanov v veliki meri zapuščina 19. stoletja. Prizadevanje učenjakov /je/ zapleteno povezano s ponarejanjem narodnih identitet /.../.« (str. 6)

Bralca tudi izzove, naj se »odmakne od migracijskega modela, ki je v stroki slovanske arheologije dominiral že odkar le-ta obstaja.« (str. 307).

Morda bi prav ob hkratni uporabi obeh znanstvenih pristopov (arheološkega in zgodovinskega) lahko videli ključ do avtorjeve revizionistične svobode, ki je zadela ob ukoreninjen model zgodnj srednjeveške »množične selitve Slovanov«. Kot namreč beremo na straneh 111-114, naj v 7. stoletju med Sklaveni ne bi bilo nikakršnega »prikritega napredovanja«, ki bi za posledico imelo večjo, stalno spremembo bivališča. Žal pa po drugi strani avtor ne ponudi odgovora na vprašanje, kdaj so potemtakem »predniki Slovanov« ta področja poselili (kar pa je za medievalista vendarle logično). Tako nam preostane le sklepanje, da so bili Protoslovani na Balkanu predrimski pojav. Slednje potrjuje tale odlomek: »to poglavje sem začel z izjavo, da mnogim sodobnim zgodovinarjem narava slovanske poselitve ostaja skrivnostna. Iz tega lahko izvlečemo veliko zaključkov, a najpomembnejše je, da, kakorkoli je že bilo - ali se je naselitev zgodila ali ne - ni govora o »infiltraciji« in prikitem napredovanju. Glede tega so dokazi pisnih virov precej jasni. /.../ Težava v uporabi takšnega koncepta slovanskih migracij, vse do 6. in 7. stoletja, je v tem, da ni nikakršnega vzorca edinstvene, kontinuirane in nenadne invazije. Še več - vse do obleganja Soluna, v zgodnjem obdobju Heraklejevega vladanja, ni nikakršnih dokazov o očitni migraciji v smislu stalne spremembe bivališča. /.../ Janez /Efeški/ je imel v mislih bojvnike in ne potujočih kmetovalcev.« (str. 113)

Torej ne samo na severu, tudi Sklaveni na jugu Balkana (vse tja do Egejskega morja) naj se v 6. stoletju ne bi preseljevali.

Arheološki dokazi

Kot beremo na 337. strani, obstajajo arheološki dokazi, ki omogočajo odmik od t. im. migracijskega modela: »Še pomembneje pa je, da so najdbe iz Spodnjega Podonavja, kamor naj bi se po migracijskem modelu Slovani iz Pripjata preseljevali, precej starejše od najzgodnejših dokazov, dosegljivih iz najdb v t. im. Pradomovini /Urheimat/.« Seveda bi bilo še posebej zanimivo natančneje izvedeti, katere najdbe je Curta tukaj imel v mislih, vendar nam tega ne zaupa. Ne le nove dokaze - Curta proti množični priselitvi uporabi tudi nove interpretacije: »«Kulture«, kot je zapisal nek arheolog, »se ne preseljujejo. Velikokrat se selijo le zelo ozko, ciljno usmerjene podskupine.« Potemtakem je nesmisel govoriti o Praški kulturi kot o kulturi preseljujočih se Slovanov.« (str. 307)

Žalostno je, da celo najnovejše arheološke raziskave pri nas temeljijo na takšni negotovi domnevi, saj v Zborniku soboškega muzeja 8 (2005), v prispevku arheologa, dr. Mitja Guština [2], zasledimo naslednjo trditev: »Med najpomembnejša odkritja arheoloških raziskovanj na Novi tabli pri Murski Soboti vsekakor prištevamo ostanke obsežnega zgodnesrednjeveškega naselja, ki dokazujejo slovansko poselitev od konca 6. do 9. stol.« Ključni argument se seveda opira na Praško kulturo kot priselitveno, kar pa je Curta preprosto označil za nesmisel. Razen tega kaže tudi na druge etnije kot nosilke Praške kulture: »Takšne lonce so, v poskusu arheološko prikazati Prokopijeve zgodbe o Hildigisu in njegovih spremljajočih Sklavenskih bojevnikih, pre nagljeno označili za slovanski tip Praške kulture (3. poglavje knjige). Vendarle pa se podobni lonci sočasno pojavljajo v otroških pokopih, vzhodno od reke Tise v "Gepidiji." To nadalje kaže, da bi se pričevanja ročno izdelanih loncev moralo tolmačiti v smislu časovnega okvira in ne v smislu etničnosti.«. (str. 193)

Celo, kar se tiče t. im. zemljank, bi morali biti previdni: »Arheologi /.../ »Gepidijo« delijo na tri območja: nižina reke Tise, severna Srbija in Transilvanija. V Transilvaniji izkopana velika naselja iz šestega stoletja zajemajo tudi zemljanke (Grubenhäuser) /.../ Takšne zgradbe so bile v takratnem obdobju običajne na območjih Srednje in Zahodne Evrope. Najzgodnejši a tudi najbogatejši pokopi, datirani v drugo polovico petega stoletja, se prav tako nahajajo v Transilvaniji. Pokopi višjih družbenih položajev /.../ bi lahko nakazovali na prisotnost centra moči, verjetno najpomembnejšega na tem območju, med pol-stoletnim obdobjem po zatonu Atilovega hunskega imperija.« (str. 194)

Douglass W. Bailey v knjigi Balkan Prehistory omenja polpodzemna vkopana bivališča, ki so na Balkanskem polotoku bila preprosta oblika bivališč vsaj od 6500 pr. Kr. naprej in so to ostala tudi po zlomu elite konec bakrene dobe [3]. Prav res ni nikakršnega razloga, da bi verjeli v preseljevanje celotne skupnosti samo zaradi nekaterih arheoloških posebnosti. In prav to je eden od glavnih razlogov, zaradi katerih predstava o množičnem preseljevanju v 6. stoletju izgublja verodostojnost!

Curta kot arheolog dokazuje, da »/p/orazdelitev zakladnih najdb na Balkanu najbolje dokazuje, da se obsežnih področij na zahodu in na osrednjem območju Balkana invazije niti dotaknile niso.« (str. 170)

Nadalje nam pokaže, da t. im. zakladne najdbe kovancev (coin hoards) na za nas bistvenih območjih ne podpirajo nikakršnih migracij: »Porazdelitev zakladnih najdb iz 6. stoletja (na Balkanu) odkriva osupljivo razliko med osrednjimi regijami kot sta Srbija in

Makedonija in med vzhodnimi provincami, vključno s trakijsko (tračansko) škofijo. Razen ene izjeme na Balkanu ni nobene zakladne najdbe s terminus post quem /zadnje možno datiranje/ pred letom 600.« (str. 171)

Vprašanje je potemtakem, kaj zakladne najdbe sploh predstavljajo? Curta namigne, da bi lahko bile posledica zaprtega kroga Bizantinskega gospodarstva. Najdbe pet do devet solidov bi npr. lahko nakazovale na: »*prisotnost rimske vojske, ne /pa/ avarskih ali slovanskih napadov.*« (str. 178)

Nadalje še izvemo, da »*priselitvenega modela*« ne zavračajo le napačne interpretacije, ampak tudi napačne datacije in metode. V poglavju *DATING THE CHANGE: WHERE WERE THE EARLY SLAVS?* (str. 228-235) beremo o »*resnih metodoloških izkrivljanjih*« in napačnih datacijah arheoloških prizadevanj v smeri preseljevanja Slovanov, in to celo na »*grškem ozemlju*«. Ponoven močan udarec migracionizmu!

S temi dokazi in s pomenljivo ponudbo Curta strokovnjake izzove k uporabi nove predstave: »*Kot prvo, je že dovolj dokazov, da se odmaknemo od migracijskega modela, ki je prevladoval v stroki slovanske arheologije že odkar le-ta obstaja. Umik od migracionizma je nujen že zaradi dejstva, da razpoložljivi podatki ne ustrezajo nobenemu od današnjih modelov za študij (pred)zgodovinskih migracij. Kulturne korespondence se je, kljub pomanjkanju kakršnekoli jasne zamisli o preseljevanju, ki bi takšne razlage vodila, prevečkrat razlagalo v smislu daljnih migracij.*« (str. 307)

Sklaveni – Veneti – Vendi?

Kako je pa s povezavo med Sklaveni in Veneti? Curtov zaključek je, čeprav se verjetno nanaša le na severne Venete, osupljiv: »*Arheološke raziskave so priskrbele že velikansko količino dokazov v podporo ideji, da so Venethi bili Slovani.*« (str. 13)

Tudi dejstvo, da se Venetov posebej ne razločuje, dopušča možnost povezave med baltskimi in alpskimi Veneti ali Vindi. Če je to res, kje potem lahko najdemo dokaze za takšno trditev? V prid takšni kompaktni venetski poselitvi nam priča gostota in kontinuiranost t. im. vendskih krajevnih imen (Wendisch, Windisch, Venediger, ipd.; http://www.veneti.info/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=188, 1. 3. 2008).

V knjigi pa zasledimo še zanimivo analizo Jordanesovih zapisov o Venetih: »*Jordanes, ko poroča o Sklavenskih, reko imenuje Viscla, ko pa govori o Venet(h)ih, isto reko poimenuje Vistula. To se je interpretiralo kot uporaba dveh različnih virov. V primeru Venethov je lahko za vir uporabljal nek staroveški vir, podoben Ptolemejevi geografiji. Vendarle pa je možno tudi, da je bil Jordanes navdihnjnjen od Tacita, saj podobno kot slednji nenehno povezuje Venete in Aeste.*« (str. 40)

Kakorkoli že gledamo na njegov zapis, lahko rečemo, da je Jordanes pisal zelo prepričljivo!

Na naslednji, 41. strani, pa Curta Venete skuša razdeliti z naslednjim razmišljanjem: »*V »katalogu narodov« /iz Jordanesove Getike/, izvemo, da so bili Venethi »v glavnem imenovani Sklaveni in Anti,« kar bi lahko pomenilo le, da so Venethi bili razdeljeni v dve kategoriji; Sklaveni in Anti.*« Če je takšno razmišljanje pravilno, naj presodi vsak sam.

Še nekoliko prepričljivejši zaključek pa najdemo, ko je govora o Fredegarjevem in Bobbijeve (Vitae sanctorum Columbani) poročilu: »*Fredegar je imel dva očitno ustrezna termina za isto etnijo: Sclaus coinomento Winedos. Obstajajo tudi variante obeh terminov, kot sta npr. Slavini ali Venedi. 'Vendi' pa se pojavljajo samo v političnem kontekstu: Vendi in ne Slovani so bili befulci Avarov; Vendi in ne Slovani so postavili Sama za svojega kralja. Tako je torej možno, da 'Vendi' in 'Sklaveni' označujejo določeno družbeno in politično obliko, v kateri so takšne zamisli o državi ali etniji tudi ustrezne. Termin 'Slovani' ('Slavs') pa predstavlja bolj splošen pomen, prej v ozemeljskem, kot pa etničnem smislu. Pojma 'Vendi' in 'Slovani' sta že bila v uporabi, ko je Fredegar pisal svojo IV. knjigo. Najprej pa se pojavita v Življenjepis sv. Kolumbana, Jonasa Bobbia, nekje med leti 639 in 643. Kot izvemo od Jonasa, je Kolumban nekoč imel v mislih, da bi oznanjal Vendom, ki so bili imenovani Slovani ([termini] Venetiorum qui et Sclavi dicuntur).*« (str. 60)

Znova zelo zanimiva interpretacija virov, ki podpira zamisel, da srednjeveški avtorji vendarle niso bili v zmoti, oz. niso bili popolnoma zavedeni.

Novost v svetu znanosti?

Potrebno je seveda omeniti, da so do podobnih zaključkov prišli že nekateri Curtovi predhodniki. Arheolog C. Renfrew ugotavlja, da arheologija ne ponuja nobenih dokazov o kulturnih in jezikovnih spremembah v Evropi [4]. Dotaknimo se še dveh sodobnejših del: *Veneti - first builders of European community* (M. Bor, J. Šavli, I. Tomažič, 1989, 1996-angleška izdaja) in *Origini delle lingue d'Europa* (M. Alinei, 1996, 2000). V prvem delu, kljub dejstvu, da ne gre izdelek akademskih strokovnjakov in bi njegov namen delno lahko pripisali iskanju nacionalne identitete, zasledimo izjavo, podkrepljeno s precejšnim številom zgodovinskih in jezikovnih dokazov: »*kolonizacija Slovanov v Alpah, v zgoraj navedenem obdobju /6. stoletju/, ne more biti potrjena z nobenim zgodovinskim virom. Predstavlja umeten, izmišljen pogled, ki se ga ponavlja brez kritične preiskave.*« (str. 5)

M. Alinei, avtor drugega dela pa predvsem s pomočjo jezikovnih dokazov zapiše takole: »*Začeti moram s tem, da pospravim z eno najbolj absurdnih posledic tradicionalne kronologije: "prihod" Slovanov', in to celo v zgodovinskem obdobju, na neizmerno področje, kakršnega danes naseljujejo /.../.*«.

Prof. Florin Curta nima težav z branjem nemščine, francoščine, angleščine, romunščine, italijanščine, ruščine, bolgarščine, češčine, stare grščine in latinščine. Pri tako kompleksnem raziskovalnem delu je to zagotovo velika prednost, saj ima s tem na voljo veliko večji nabor literature. Znanje jezikov pa je verjetno odločilno vplivalo tudi na to, da je našel pot, ki je presegla tradicionalno in nacionalno osnovane teorije, kar pa je Curta dosegel z odliko.

Sklep

Delo *The Making of the Slavs* bi moralo biti obvezno čtivo za vsakega raziskovalca slovanskih korenin. Delo odkriva pomanjkanje bistvenih dejavnikov, ki bi podpirali kakršenkoli model srednjeveških množičnih preseljevanj, ob tem pa nam ponudi popolnoma

drugačen scenarij. Na nek način celo podpira konzervativnejši a vseeno dokazljiv pogled na izvor Evropejcev. Kolikor mi je znano, pa žal knjiga med strokovnjaki zaenkrat še ni dosegla odmevnejše razprave. Morda je pač enostavneje razmišljati kot večina in se ogibati izvirnosti, tako, da se takšne koncepte raje kar prezre. Kdo bo naslednji, ki bo zbral pogum in si upal kaj povedati? Zaradi mene naj bo to kdorkoli, samo, da bi se zgodilo čim prej. Nujno je namreč treba preprečiti nadaljnjo škodo, ki se pojavlja ob uvajanju (in uveljavljanju) teorij, zgrajenih na napačnih, zastarelih temeljnih predstavah.

Zagotovo gre za zelo zanimivo delo, namenjeno predvsem učenjakom, ki bi želeli oceniti ali popraviti »/n/aše današnje poznavanje izvora Slovanov«!

Kot sem obveščen, prof. Curta pripravlja delo o zgodovini Grčije v več knjigah, ki bi utegnilo bilo zanimivo tudi za preučevalce makedonskih korenin. Močno si želim, da bi se tudi v tem delu držal istega principa izvirnosti in ne bi dopustil vpliva večinskega mnenja.

Ob zaključku le še pripomba: V zadnjem obdobju je bilo opravljenih že kar nekaj genetskih študij v smislu ugotavljanja strukture staroveškega prebivalstva Evrope (pismo Curti: http://www.maknews.com/html/articles/skulj/origin_of_the_slavs.html; 3. 2. 2008). J. Skulj je svojo raziskavo takole sklenil: »Odsotnost HG16 /genetskega zaznamovalca/ v moškem prebivalstvu Panonske nižine in v Sloveniji, na Hrvaškem, v Srbiji, Romuniji ter na Balkanu /.../ spodbija teorijo o preselitvi 'južnih' Slovanov iz območij pod Karpati na današnja pred 1500 leti. Če bi se to zgodilo, potem bi s sabo prinesli HG16, ki je severno in severovzhodno od Karpatskega gorovja (na Poljskem, v Rusiji in Ukrajini) pogost in razširjen genetski zaznamovalec« [5]. Razumljivo torej pogrešam vsaj kakšen namig avtorja o njegovem pogledu na takšne raziskave.

REVIEW OF CURTA'S BOOK *THE MAKING OF THE SLAVS*

About the author

This is a review of the book *The Making of the Slavs* [1], written by Prof. Florin Curta, Ph. D., for which he received the Herbert Baxter Adams Prize of the American Historical Association for the year 2002 (<http://www.historians.org/prizes/AWARDED/AdamsWinner.htm>; 4. 2. 2008). This award is offered for a distinguished first book by a young scholar in the field of European history.

Florin Curta is an Associate Professor of Medieval History and Archaeology at the University of Florida. He studied History-Philosophy at the University of Bucharest, Medieval Studies at Cornell University (Ithaca) and received his Ph. D. in History at Western Michigan University (Kalamazoo). He also worked as an archaeologist performing field surveys and excavations with the Institute of Archaeology "Vasile Pârvan" (Bucharest). Prof. Curta wrote numerous articles and several books focused on southeastern Europe (more information is available on his website: <http://www.clas.ufl.edu/users/fcurta>; 5. 2. 2008). His achievements in both history and archaeology, presented in his comprehensive book, offer a new methodological approach to southeastern Europe in the Early Middle Age. As an excellent basis for further research, this book merits our sincere affirmation.